

Медведь М.М.
– директор Наукової бібліотеки
Ужгородського національного університету (м.Ужгород)

УДК 070(477.87) «18/19» : 430.25 : 027.7

ПЕРІОДИКА ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО ЗАКАРПАТТЯ

(на матеріалах бібліографічного покажчика Олени Почекутової «Преса
Закарпаття ХІХ – першої половини ХХ століття»)

У статті досліджується періодика Закарпаття ХІХ – першої половини ХХ століття, що зберігаються у фондах Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету та інших бібліотек, архіву та музею Закарпатської області.

Ключові слова: *періодичні видання, фонди бібліотек, архівні часописи, історія та культура Закарпаття.*

Стрімке нарощування великого обсягу інформації найрізноманітніших галузей спричинило зміну статусу бібліотеки, вона стала посередником між джерелом інформації і користувачем. На сьогодні з осередку консервації друкованих видань бібліотека трансформується в депозитарії різноманітних колекцій, серед яких хронологічні колекції періодичних видань займають вагоме місце.

Для забезпечення зберігання фондів необхідні відповідно обладнані книгосховища, технічне устаткування, кваліфіковані фахівці, фінансування та нормативна база. Одним із головних завдань сучасних книгозбірень є збереження першоджерел для прийдешніх поколінь. Як зазначає А. Шумілова, періодичні видання є важливою часткою національно-культурної спадщини, тому їх збереження та відновлення є справою особливої ваги, адже вони зберігають історичну інформацію, а носій натомість є підтвердженням автентичності, тож проблема зберігання не може бути вирішена лише шляхом перенесення інформації на інший (наприклад, цифровий) носій [3 : 35–39].

Науковій бібліотеці Ужгородського національного університету скоро 70 років. Ця подія знаменна, адже протягом століть перебуваючи в складі іноземних держав, країни мріяли про незалежність та можливість мати свій науково-освітній заклад, в якому бібліотека поєднала б у своїх фондах літературу різних мов, культур, але перевагу отримала література українського спрямування. Нині вузівська книгозбірня в своєму фонді має понад 1 мільйон

700 тисяч примірників. Бібліотека складається з 11-ти абонементів, 11-ти читальних залів, електронної бібліотеки, кафедральних бібліотечних пунктів. Та все ж на особливу увагу заслуговують два відділи бібліотеки, а саме: відділ давніх рукописів та стародруків, який нараховує близько 20-ти тисяч примірників (з XV по XX століття), (серед них: 548 рукописних книг, 26 інкунабул (першодруковані книги, що побачили світ латинською мовою до 1500 р. включно), 216 палеотипів (стародавні європейські друковані книги видані до 1 січня 1551 р.)) та відділ «Карпатика», в якому зібрано всю наукову, краєзнавчу, художню літературу, а також періодичні видання, що вийшли на території Закарпаття і висвітлювали історію, науку, культуру краю. Серед них: науковий збірник товариства «Просвіта», «Підкарпатська Русь», «Наш рідний край», «Пчілка», «Карпатський світ» та інші. Скористатись унікальністю фонду, крім науковців та студентства університету, приїзджають науковці з різних куточків України та зарубіжжя.

Саме дослідженню періодичних видань, опрацьованих (*de visu*), що зберігаються у фондах Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету, Державному архівові Закарпатської області, Закарпатському краєзнавчому музеї, Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В.Стефаніка та приватних бібліотеках присвячена праця Олени Іванівни Почекутової «Преса Закарпаття XIX – першої половини XX століття». Джерельною базою для дослідниці стали періодичних видання (газети та часописи) періоду з 1867 до 1945 років. Це дослідження стало підсумком професійної діяльності та навіть життя, колишнього директора Наукової бібліотеки УжНУ, високопрофесійного бібліотечного працівника, талановитого керівника, працю якого високо оцінила держава, нагородивши медаллю «За трудову відзнаку» (1986 р.), та званням Заслужений працівник культури України (1995). Протягом майже 30-ти років очолювала О.Почекутова колектив книгозбірні. За час її керівництва Наукова бібліотека УжНУ стала одним із провідних наукових і культурних центрів не лише Закарпаття, але й всієї України.

Вихід в світ бібліографічного покажчика «Преса Закарпаття XIX – I-ої половини XX століття» співпав з останніми роками праці О.Почекутової в бібліотеці. В передмові до покажчика відомий науковець, професор, доктор історичних наук Дмитро Данилюк написав про те що, періодичні видання – важливе джерело вивчення історії будь-якого регіону, а дослідження цих джерел дає можливість визначити місце краю в загальноєвропейському історико-культурному процесі. Важливі дослідження були розпочаті ще в 1944 році (М.Лелекач, І.Гарайда), однак їх далеко не повний облік видань став

бібліографічною рідкістю, тому дослідження О.Почекутової поглибило та розширило тематику наукових досліджень з історії Закарпаття [1 : 4].

Про свою працю О.Почекутова писала: «Преса Закарпаття до цього часу мало досліджена, хоча до цієї наукової проблеми зверталась чимала кількість дослідників, серед яких Августин Волошин, Петро Лінтур, Павло Лісовий, Василь Микитась, Аркадій Животко, Олена Рудловчак та ін. Як до працівника бібліотеки, до мене неодноразово звертались науковці, вчителі, студенти з питанням про те, де крім нашої бібліотеки можна ознайомитись з часописами минулого століття. Це стало поштовхом до дослідження про те, які часописи другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття зберігаються у фондах як нашої так і інших бібліотек, архіву та музею Закарпатської області [2 : 5].

Гортаючи сторінки бібліографічного покажчика ми бачимо що хронологічні дослідження охоплюють 60–ті роки ХІХ – 40–ві ХХ століття. Періодичні видання цього періоду друкуються різними мовами: українською, російською, чеською, угорською, словацькою, а також мовою місцевого діалекту. Період виходу в світ цих видань починається з другої половини ХІХ століття.

Бібліографічний покажчик «Преса Закарпаття ХІХ – першої половини ХХ століття» за науковими висновками рецензентів, які є професорами Ужгородського національного університету – І.В.Сабадоша та Д.Д.Данилюка – це максимально повний перелік, з бібліографічним описом та поданням коротких анотацій усіх наявних періодичних видань, що вийшли на території Закарпаття згаданого періоду. Він включає 222 описи. Це описи так званих періодичних видань, за періодичністю виходу які поділяються на одноденки, тижневики, двотижневики, місячники, кварталники, річники. В своїх дослідженнях автор проаналізувала близько 1400 підшивок періодичних видань, уклавши їх в алфавітному порядку, окремо виділивши видання іноземними мовами. Серед бібліографічного переліку: незалежна ежедневная газета КАРПАТОРУССКІЙ ГОЛОСЪ, щотижневик КАРПАТСКА НЕДЪЛЯ, Ежемесячный литературно-исторический журнал издающийся Обществом им. А.В.Духновича (1924р.) та КАРПАТСКИ СВЪТЬ, КАРПАТСКА ПРАВДА: Орган комуністичної партії Чехословаччини (1922–1938 років випуску), КВАСЪ: Юмористическая газета, Педагогічеській вѣсник КУЛЬТУРА(1921), Духовно-литературный журналъ ЛИСТОКЪ (1885–1903 pp.), НАРОДНА ШКОЛА: Органъ Учительского Товариства Подкарпатской Руси, НАРОДНЯ СИЛА :Урядовий орган Української селянської партії (1936–1937 pp.), НАУКА: Духовна и по учительна новинка для угро-руськаго народа (1897–1903 pp.), НАШЪ КАРПАТОРУССКІЙ ГОЛОСЪ: Незалежна ежедневная газета (1934 p.), НАШ РОДНЫЙ КРАЙ: Новинка для молодежи Подкарпатскоѣ РУСИ (1922–1939 pp.), НАША ШКОЛА: Педагогічний часопис (1935–1938 pp.),

НЕДЬЛЯ: Еженедільна, політична, суспільна, літературна, безпартійна газета для подкарпатських русинів (1935–1939 рр.), ПОДКАРПАТСКАЯ РУСЬ: часопис присвячена для познання рідного Краю (1923 – 1924 рр.).

Серед періодичних видань що увійшли у бібліографічний покажчик значиме місце займають духовно-церковні видання. Серед них: ПРАВОСЛАВНИЙ ВЪСТНИК (1923 р.), ПРАВОСЛАВНИЙ КАРПАТОРУССКІЙ ВЪСТНИК (1935 р.), ПРАВОСЛАВНИЙ ПУТЬ (1939 р.), СЛОВО БОЖІЕ (1905, 1907 рр.), ЦЕРКОВНАЯ ГАЗЕТА: Восточно-католической церкви, соединенной съ римским патріаршескимъ престоломъ (1856–1858 рр.), ЦЕРКОВНИЙ ВЪСТНИК: Для русиновъ Австрійской Державы (1858 р.) та інші.

Унікальними виданнями пишається Наукова бібліотека Ужгородського національного університету. Серед них видання згадане в бібліографічному покажчику О.Почекутової. Насамперед це: ПРОСВѢТА: Літературно-науковий і господарський м'сячник (1925 р.). У часописі вміщено статтю А.Волошина: «Наш Президент» в якій автор розглядає постать Т.Масарика, статтю «Два ювілеї» стаття присвячена видатним особистостям Т.Шевченку та О.Духновичу. Як данину цьогорічному ювілею, 200-річчю з дня народження великого сина України -Тараса Шевченка, хочеться згадати про ще одне видання, одноразовий випуск, який датується 10 березнем 1926 року «ПРОСВѢТА» – Шевченкові. Спеціальний випуск виданий до 65 річниці з дня смерті Кобзаря.

Покажчик об'єднав в своєму переліку відомості про чималу кількість просвітницьких періодичних видань. Це: РІДНА ШКОЛА: Орган радикального українського і мадярського вчителства (1921р.), СВѢТЛО: новинка для молоді (1913 р.), СВІТЛО: освітньо-господарський місячник (1933–1938 рр.), СКОБ: М'сячник водд'лу при учительской семинарѣи (1927, октобер), УЧИТЕЛЬ: Прилога «Урядового ВѢстника школьного оддѣла цивильноѣ управи Подкарпатскоѣ Руси» (1923-1928), Педагогичный часопис (1929–1932 рр.). «Учитель» був присвячений педагогічним, шкільним справам, учительству, він друкував матеріали про видатних педагогів та просвітницьких діячів краю, а саме: О.Духновича, А.Крालицького, Т.Масарика, М.Врабеля та чеського педагога, одного з організаторів шкільництва на Закарпатті Йосифа Пешека.

Ще один просвітницький, педагогічний, унікальний часопис що датується 1867 роком –УЧИТЕЛЬ: Педагогическій и народопросвѣщающій журнал. Цей часопис друкувався в Унгварі (теперішній Ужгород), в типографії Карла Йегера, видавцем та редактором якого був Андрей Рѣпаєвъ.

На окрему увагу заслуговує одне з найстаріших газетних видань нашого краю – газета «СВОБОДА». До 1922 року газета виходить під назвою «Наука». Початком виходу «Наука» є 1897 рік, у 1919 році газета змінює назву на

«Руську країну», хоча в цьому ж році газета повертає собі першу назву і лише у 1938 році виходить під назвою «Нова свобода». Значне місце в газеті відводиться церковно-релігійній тематиці, реформуванню шкіл, вихованню дітей у християнському дусі, тверезості, боротьбі за автономні права закарпатців, газета виступала проти чехізації краю та руських підручників. Газета висвітлювала господарську кризу 1931–1933 років, голодомор на Україні. «СВОБОДА» відводила значне місце міжнародним подіям, приділяла увагу питанням культури, літератури, духовного розвитку. Серед авторів: А.Волошин, В. Гаджега, Д.Попович, М.Бращайко, Ф.Тіхий, І. Кондратович, В.Желтвай, К.Феделеш та ін.

Викликає інтерес науковців і галузева тематика періодичних видань Закарпаття ХІХ – І-ої половини ХХ століття. Ось лише невеликий перелік: ВІСТАВОЧНЫЯ ИЗВЪСТІЯ (Освѣдомитель торгово-промышленной выставки въ Ужгородѣ (1927 р.), ГОСПОДАРЪ: Вѣстник Земледѣьской Коморы для края Подкарпаторусскаго (1934 р.), ЖЕЛЪЗНИЧНЫЙ ВѣСТНИКЪ: Орган Подкарпатскихъ руськихъ желѣзничаровъ (1928 р.), КАРПАТО-РУССКІЙ ОРЕЛЪ: Офіціальний органъ Культурно-спортивного общества (1936 р.), КООПЕРАТИВА: Часопись кооперативныхъ дружествъ въ Подкарпатской Руси (1921 р.), НАРОДНОЕ ЗДРАВІЕ: Ежемѣсячникъ (1928 р.), НОВА СЦЕНА: Мѣсячникъ театральнаго мистецтва (1939 р.), ПОДКАРПАТСКЕ ПЧОРСТВО: Илюстрована новинка пчоляровъ Подкарпатской Руси (1923–1925 рр.), ТЕХНІКА, огляди подій із світа техніки (1940 р.), ГАНДЯ: Подкарпатский Дружественный Вѣстник; Журналъ торгівельнаго акціонернаго товариства «Гандя» (1939 р.) та ін.

Журнал ГАНДЯ виходив українською мовою із вкрапленням русинського діалекту. Автор бібліографічного покажчика О.Почекутова, аналізуючи це видання наголошує про те, що читач часопису знаходив в ньому найрізноманітнішу тематику. Тут були статті «Гандя и звязанѣ с нею дружества», «Да-что о Мукачевскомъ замку», «Як закладати школку», «Жартовливѣ господарскѣ порады» та ін.

Серед суспільно-політичних часописів відомий журнал ГОЛОС ЖИТТЯ: Суспільно-політичний орган бідняцького селянства (1929–1931 рр.). Цей часопис призначався для селян і друкував публікації про радянську Україну – індустріалізацію, колективізацію, ріст газетних і книжкових видань та ін. Водночас, вихваляючи радянський устрій, «Голос життя» активно виступав проти чехізації краю, наполегливо відстоював інтереси селянства, давав різні поради селянам, зокрема, як краще вести сільське господарство. Однак, часопис публікував навіть художні твори: О. Вишні, М.Коцюбинського та ін. [2 : 13].

Близькою до згаданого часопису була політично-соціальна газета ДЕНЬ (1922 р.), Независимая ежедневная газета КАРПАТОРУССКИЙ ГОЛОСЪ (1931–1944 рр.), НЕДЪЛЯ: Еженедільна, політична, суспільна, літературна, безпартійна газета для подкарпатських русинів (1935–1939 рр.) та ін.

На особливу увагу заслуговує ще одне видання. Це КАРПАТЬ: Общественная, церковная, науковая, литературная и экономическая газета (1873–1886); Органъ Епархьяльного правительства и Общества св. Василя Великого. Видавцем та редактором якого був Николай Голичковъ, видання друкувалось в тодишньому Унгварі, в книгопечатні Йосифа Фейшевша. Дописувачами газети були А.Кралицький, Ф. Зболоцький, О.Кимак та ін. Автори порушували найрізноманітніші релігійні проблеми. Часопис видавався російським та українським язичієм. Останній номер «Карпата» побачив світ 20(13).04.1886 році.

Зупинившись лише на короткій характеристиці періодичних питань зазначеного періоду, немов поринаєш в минулі століття, очима читача пірнаєш у вікову глибину. Велика заслуга в збереженні періодичних видань та донесенні цих унікальних джерел інформації до сучасного читача – є праця бібліотечних працівників. Бібліотека Ужгородського національного університету сміливо пишається перлинами свого фонду, серед яких заслужене місце посіли періодичні видання минулих століть.

Література:

1. Данилюк Д. Цінне джерело з історії Закарпаття // Преса Закарпаття ХІХ – І–ої половини ХХ століття : бібліографічний покажчик / Дмитро Данилюк. – Ужгород, 2010. – С. 4.
2. Почекутова О. Преса Закарпаття ХІХ – І–ої половини ХХ століття : бібліографічний покажчик / Олена Почекутова. Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2010. – 128 с
3. Шумілова А. Проблеми збереження фонду газетних видань 1917–1925 років Державного архіву друку / А.Шумілова // Вісник Книжкової палати. – 2014. – № 2. – С. 35–39

(В статті збереженні назви періодичних видань та їх тематичне визначення у відповідності до мови оригіналу)